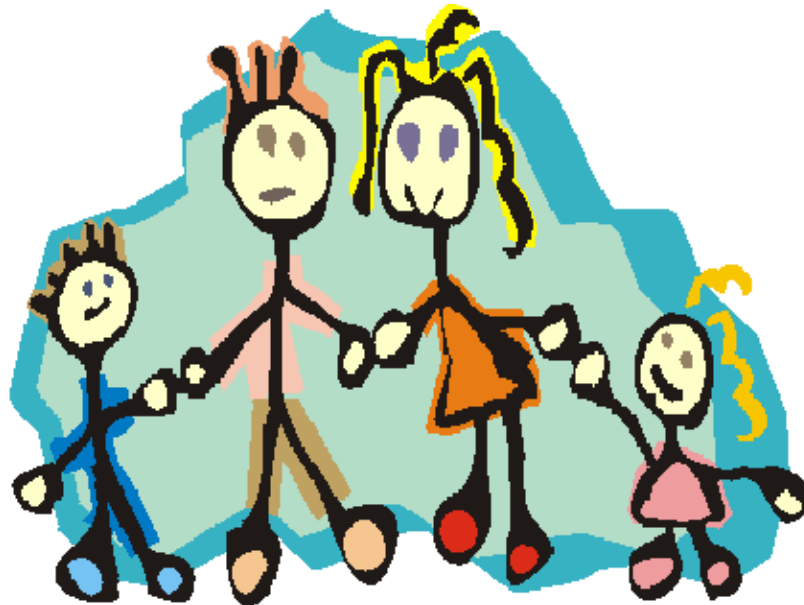

Ο κύκλος ζωής της οικογένειας

Συγγραφείς:

Νικόλαος Τριπόδης, Σχολικός Σύμβουλος

Ιωάννα Καζάνη, Παιδοψυχίατρος

Καλλιόπη Λάμπα, Ψυχολόγος

Επιμέλεια κειμένου: Πολυτίμη Χαμοσφακίδη, Φιλολόγος

Εισαγωγή

Η οικογένεια είναι μια ‘πολυκυτταρική’ οντότητα, ένα δυναμικό σύστημα που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά με πολλαπλές κυκλικές αλληλεπιδράσεις, καθώς το κάθε μέλος του συστήματος ακολουθεί την προσωπική του πορεία εξέλιξης, η οποία επηρεάζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις επιδράσεις που δέχεται το άτομο από κάθε άλλο μέλος της οικογένειας και όλοι μαζί από τον κοινωνικό περίγυρο. Συνεπάγεται, λοιπόν, ότι η οικογένεια είναι ένα σύστημα κοινωνικό. Σύμφωνα με τη συστημική προσέγγιση, αποτελεί ένα δίκτυο στο οποίο αλληλεπιδρούν τα μέλη μεταξύ τους (Belsky 1981), διαμορφώνοντας συμπεριφορές και καλλιεργώντας αξίες.

Η προσέγγιση των οικογενειακών σχέσεων σε επίπεδο συστημάτων επιδιώκει να κατανοήσει την αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ όλων των μελών της οικογένειας στο σύνολό της. Στα πλαίσια αυτά το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά του συστήματος ως ενιαίου συνόλου, που λειτουργεί σε διάφορα επίπεδα και του οποίου η αρμονική λειτουργία προϋποθέτει τη θέσπιση κανόνων που ορίζουν τους ρόλους κάθε ατόμου μέσα σε αυτό. Αυτοί οι κανόνες μπορεί να αλλάζουν, επιτρέποντας πιθανή αναπροσαρμογή των ρόλων των μελών της οικογένειας ανάλογα με τις μεταβολές που μπορεί να υποστεί το σύστημα (McLeod, 2003). Τέτοιες μεταβολές αποτελούν ο γάμος, ο ερχομός των παιδιών και τέλος ο θάνατος ενός μέλους.

Τα στοιχεία του συστήματος αλλάζουν καθώς ολόκληρη η οικογένεια διανύει τον κύκλο της ζωής της, απαρτιζόμενη από μέλη με διαφορετικά επίπεδα ψυχικής ωρίμανσης και διαφορετικές χρονολογικές ηλικίες. Οι αλληλοδιαπλοκές που δημιουργούνται είναι τέτοιας μορφής, ώστε το κάθε μέλος επεμβαίνει διαρκώς στην πορεία των άλλων. Είναι σαν δρομείς που έχουν δεμένα με σχοινιά τα πόδια μεταξύ τους και ο ένας παρασύρει τους άλλους ή παρεμποδίζει την πορεία τους.

Τα μέλη της οικογένειας πρέπει να βρουν τρόπους ώστε να μπορούν να προχωρούν αρμονικά, να είναι δηλαδή η οικογένεια λειτουργική. Στην αξιολόγηση της λειτουργίας της λαμβάνουμε υπόψη μας επτά (7) κύριες διαστάσεις της οικογενειακής συναλλαγής:

1. Το συναισθηματικό της κλίμα.
2. Την επικοινωνία των μελών της.
3. Τα όρια που καθορίζουν το βαθμό στον οποίο τα μέλη της είναι και μαζί και χωριστά.
4. Τις συμμαχίες που εξετάζουν το σχήμα των σχέσεων μέσα σε αυτήν.
5. Τη σταθερότητα και την προσαρμοστικότητα της στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις και συνθήκες.

6. Την αποτελεσματικότητά της στην αντιμετώπιση προβλημάτων.
7. Την ικανότητά της να δημιουργεί δεσμούς με τον έξω κόσμο.

Οι ψυχολογικοί, κοινωνικοί και βιολογικοί σκοποί και ρόλοι της οικογένειας είναι:

- Παροχή δυνατοτήτων για την ανάπτυξη προσωπικής ταυτότητας συνδεδεμένης με την οικογενειακή ταυτότητα.
- Παροχή κοινωνικής συντροφικότητας, που είναι το υπόβαθρο για τις συναισθηματικές σχέσεις της.
- Καλλιέργεια γνώσεων και υποστήριξη της δημιουργικότητας και των πρωτοβουλιών του κάθε μέλους.
- Δημιουργία σεξουαλικών προτύπων και ρόλων, που προετοιμάζουν το δρόμο για την σεξουαλική ωρίμανση και ικανοποίηση.
- Κοινωνικοποίηση των παιδιών με την εκπαίδευσή τους σε κοινωνικούς ρόλους και την προετοιμασία τους για την αποδοχή κοινωνικών ευθυνών.
- Παροχή τροφής, κατοικίας και άλλων υλικών αγαθών, για τη διατήρηση της ζωής και την προστασία των μελών της από εξωτερικούς κινδύνους.

Ο κύκλος ζωής της οικογένειας (σχήμα 1)

Η ζωή της οικογένειας προχωρεί σε μια γραμμική ευθεία χρονολογικής ανάπτυξης με συνεχείς ανακυκλώσεις του παρελθόντος, που επαναλαμβάνονται ασυνείδητα στο παρόν, και με συνεχείς επιδράσεις του μέλλοντος, οι οποίες παίρνουν τη μορφή ελπίδας και άγχους για τους στόχους και τους σκοπούς που θέτει ο καθένας για τον εαυτό του και για τα άλλα μέλη της οικογένειας.

Τα κριτήρια για την περιγραφή των διαδοχικών φάσεων της οικογενειακής ζωής είναι:

- Η χρονολογική ηλικία του κάθε μέλους (με τα ιδιαίτερα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της).
- Τα σημαντικά φυσιολογικά γεγονότα που συμβαίνουν στην πορεία του κύκλου ζωής κάθε οικογένειας.

Εκτός από τα αναμενόμενα γεγονότα υπάρχουν βέβαια και τα απροσδόκητα ή τραυματικά γεγονότα που αναστατώνουν την ομαλή πορεία του οικογενειακού κύκλου.

A' περίοδος: Εισαγωγή στην οικογενειακή ζωή

Η εισαγωγική περίοδος περιλαμβάνει:

- Την επιλογή συντρόφου

Ο έρωτας είναι το τελικό αποτέλεσμα μιας αλληλεπίδρασης πολλών παραγόντων που καθορίζεται από έντονες ναρκισσιστικές ανάγκες. Το άτομο ψάχνει για ένα σύντροφο που θα ικανοποιήσει διάφορες συνειδητές ανάγκες (σεξουαλική ικανοποίηση, δημιουργία οικογένειας, κοινωνικο - οικονομικές ανάγκες, συντροφικότητα) αλλά και ασυνείδητες, οι οποίες έχουν σχέση με το σύστημα αναγκών όπως διαμορφώθηκε, ικανοποιήθηκε ή ματαιώθηκε στις σχέσεις με τους γονείς κατά την πρώτη παιδική του ηλικία.

- Το γάμο

Αφού γίνει η επιλογή του συντρόφου δημιουργείται μια αποκλειστική σχέση που θα σφραγιστεί με την κοινωνικο - θρησκευτική τελετή του γάμου. Το ζευγάρι έλυσε ικανοποιητικά μερικές από τις αρχικές ανάγκες που αφορούν στη δυαδική τους σχέση.

B' περίοδος: Η ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής

- Γέννηση πρώτου παιδιού

Στη ζωή των περισσότερων ζευγαριών έρχεται το πρώτο παιδί. Η δυάδα γίνεται τριάδα κι αυτό αποτελεί την αρχή ανακατατάξεων στη σχέση τους και συχνά φέρνει μαζί με πολλή χαρά και αρκετά σημαντική διαταραχή. Από τον τρόπο που θα λυθεί το πρόβλημα αυτό εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό και η ανάπτυξη του νέου μέλους που αρχίζει κι αυτό την παράλληλη πορεία του μέσα στην οικογένεια. Η πορεία του όμως αλληλοδιαπλέκεται ουσιαστικά και σε μεγάλο βαθμό με τους γονείς. Η συναλλαγή και η αλληλεπίδραση του συστήματος πατέρα - μητέρας δημιουργεί την οικογενειακή ατμόσφαιρα και καθορίζει ουσιαστικά τη λειτουργικότητα ή τη δυσλειτουργικότητα της οικογένειας. Σημαντικό ρόλο παίζει και ο σχέση παιδιού-μητέρας ιδιαίτερα τον πρώτο χρόνο ζωής του παιδιού, με έμφαση στην προσκόλληση (Bowlby, 1988).

- Γέννηση επόμενων παιδιών

Η γέννηση του δεύτερου ή και άλλων παιδιών προκαλεί περαιτέρω ανακατατάξεις στο οικογενειακό σχήμα αλλά δεν έχει συνήθως τη βαρύτητα που έχει ο ερχομός του πρώτου παιδιού για τους γονείς και η γέννηση του δεύτερου παιδιού για το πρωτότοκο.

Τα πρώτα αυτά χρόνια της οικογενειακής ζωής αποτελούν και τα πιο κρίσιμα για την ανάπτυξη των παιδιών. Οι τρόποι και οι μορφές συναισθηματικών συναλλαγών που

αναπτύσσονται σε αυτήν την περίοδο καθορίζουν πλέον αποφασιστικά την πορεία της οικογένειας στα επόμενα στάδιά της.

- Η σχολική ηλικία

Η εποχή που αρχίζει να πηγαίνει στο σχολείο το παιδί αποτελεί και το τέλος της οιδιπόδειου φάσης της ανάπτυξής του. Η οικογενειακή ανατροφή συνεχίζεται αλλά μπαίνει τώρα σε δεύτερη μοίρα ενώ αποκτά πρωτεύοντα ρόλο η γενικότερη κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Το παιδί πλέον μπορεί να αυτοεξυπηρετηθεί, έχει ξεκαθαρίσει τη σεξουαλική του ταυτότητα και έχει ξεπεράσει με ικανοποιητικό τρόπο τις ασυνείδητες αιμομικτικές ερωτικές επιθυμίες του προς τους γονείς. Οι συναισθηματικές του επενδύσεις επεκτείνονται τώρα σε δεσμούς με πρόσωπα έξω από την οικογένειά του. Οι γονείς βρίσκονται σε μια σχετικά ήρεμη φάση με έντονες δυνάμεις που τις απορροφά η σεξουαλική τους ζωή, η οικογένεια και το επάγγελμα. Η βαθμιαία συναισθηματική απομάκρυνση του παιδιού από τους γονείς δημιουργεί προβλήματα και φέρνει στην επιφάνεια την δική τους εξάρτηση από τα παιδιά καθώς και τον ρόλο των παιδιών στη διατήρηση της συζυγικής αρμονίας. Η εφηβεία γίνεται τότε οικογενειακή κρίση.

Γ' περίοδος: Εξέλιξη της οικογενειακής ζωής

Οι σύζυγοι είναι σε πλήρη ωριμότητα, με λυμένα- κατά κάποιο τρόπο- τα οικονομικά, επαγγελματικά και οικογενειακά προβλήματα. Τα παιδιά τους σπουδάζουν ή εργάζονται και έχουν συνήθως δημιουργήσει οικογένεια. Τα πρώτα εγγόνια μπαίνουν στη ζωή τους. Αρχίζει μια δεύτερη οικογενειακή ζωή, στη διάρκεια της οποίας μοιράζονται τη γέννηση, την ανάπτυξη και τις χαρές που δίνουν τα παιδιά χωρίς όμως την ένταση, το άγχος και την ευθύνη που είχαν όταν μεγάλωναν τα δικά τους παιδιά.

Δίνουν στα εγγόνια ό,τι δεν μπόρεσαν να δώσουν στα παιδιά τους και αυτό μπορεί να θεραπεύσει μέσα τους πολλά παλαιά τραύματα. Υπάρχει ακόμα ικανοποιητική σεξουαλική σχέση μεταξύ τους και ζουν αρκετά έντονη κοινωνική ζωή. Την περίοδο αυτή, η ζωή τους μπορεί να διαταραχθεί από αρρώστιες, θανάτους, προβλήματα των παιδιών ή, αν οι προηγούμενες φάσεις δεν είχαν ξεπεραστεί ομαλά, να χαρακτηρίζεται από αισθήματα αποτυχίας.

Δ΄ περίοδος: Τελική φάση της οικογενειακής ζωής

- **Συνταξιοδότηση**

Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η βαθμιαία απόσυρση από την ενεργό κοινωνική και επαγγελματική ζωή, που κορυφώνεται με την συνταξιοδότηση. Οι σύζυγοι δεν έχουν πια ευθύνες, έχουν ελεύθερο χρόνο και μπορούν να αναπτύξουν τις δημιουργικές ασχολίες που αγαπούσαν. Βλέπουν τα εγγόνια τους να μεγαλώνουν, ξαναζούν τη δική τους οικογενειακή ζωή μαζί τους και δημιουργούν μια ισότιμη σχέση με τα παιδιά τους, τώρα που είναι και αυτά ώριμα και πλησιάζουν τη μέση ηλικία. Η περίοδος αυτή συνεχίζεται μέχρι το τέλος της ζωής.

- **Ο θάνατος του ενός συζύγου**

Ο θάνατος του ενός συζύγου είναι ένα συντριπτικό γεγονός για ολόκληρη την οικογένεια, ιδιαίτερα δε για τον/την σύζυγο που απομένει. Ο πόνος για την απώλεια συνδέεται σχεδόν πάντα και με αισθήματα ενοχής, που απορρέουν από όλα τα συνειδητά κι ασυνειδητά στοιχεία επιθετικότητας που βιώθηκαν για τον/την σύζυγο που έφυγε.

Και τα παιδιά όμως αισθάνονται βαριά το θάνατο του ενός γονέα γιατί, εκτός από τον πόνο της απώλειας, συνειδητοποιούν εντονότερα το αναπόφευκτο και του δικού τους θανάτου. Το άγχος του αποχωρισμού που βίωσαν κατά την παιδική ηλικία αναζωπυρώνεται και συντελεί στο να παρατείνεται ο χρόνος του πένθους.

- **Ο θάνατος του άλλου συζύγου**

Ο θάνατος και του δεύτερου γονέα ολοκληρώνει τον κύκλο της οικογενειακής ζωής της πρώτης οικογένειας και συντελεί στην τελική ωρίμανση των παιδιών της. Το ότι είναι μόνα και ανεξάρτητα βοηθά στη στερέωση των δικών τους συζυγικών δεσμών, μια και οι τελευταίες εξαρτήσεις από τους γονείς δεν υφίστανται πλέον. Ο θάνατος και του δεύτερου γονέα συντελεί, επίσης, και στην ουσιαστικότερη ωρίμανσή τους στο ρόλο τους ως γονείς των δικών τους παιδιών, καθώς η οικογενειακή τους ζωή συνεχίζεται.

1. ACKERMAN, N. (1958), *The Psychodynamics of Family Life*, Basic Books, New York
2. Belsky, J. (1981), *Early human experience: A family Perspective*. *Developmental Psychology*, 17, 3-23
3. Bowlby, J. (1988), *A Secure Base: Clinical applications of Attachment Theory*, London: Routledge
4. Cottrell, D., and Boston, P. (2002), *Practitioner Review: The effectiveness of systemic family therapy for children and adolescents*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* Vol 43:5 (2002), pp 573–586
5. DICKS, H. V. (1967), *Marital Tensions*, Routledge and Kegan Paul, London
6. JUNG, K. G. (1964), *Man and his Symbols*, Doubleday, New York
7. LIDZ, T. (1963), *The Family and Human Adaptation*, I.U.P., New York
8. McLeod, J. (2003), *An introduction to counselling*, 3rd edition, Open University Press
9. PINCUS, L. and DARE, C. (1978), *Secrets in the Family*, Faber and Faber, London
10. Roussel, L. (1989), *La famille incertaine*, Paris: Odile Jacob
11. SKYNNER, A.C.R. (1976), *Systems of Family and Marital Psychotherapy*, Brunner/Maazel, New York
12. Γεώργας, Δ. (1997), *Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας, στο Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΟΠ, Αθήνα
13. ΔΟΞΙΑΔΗ-ΤΡΙΠΙ, Α. (1985), *Η εφηβεία σαν Οικογενειακή Κρίση, στο Έφηβος και οικογένεια*, Εστία, Αθήνα
14. Μουσσούρου, Λ. (1984), *Η ελληνική οικογένεια*, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα

Ο ρόλος του πατέρα στην αγωγή του παιδιού

Συγγραφείς:

Νικόλαος Τριπόδης, Σχολικός Σύμβουλος

Ιωάννα Καζάνη, Παιδοψυχίατρος

Καλλιόπη Λάμπα, Ψυχολόγος

Επιμέλεια κειμένου: Πολυτίμη Χαμοσφακίδη, Φιλολόγος

Εισαγωγή

Η λέξη αγωγή παράγεται από το ρήμα «άγω» που κυριολεκτικά σημαίνει οδηγώ. Οδηγούμε κάποιον προς μια κατεύθυνση που ως «οδηγοί» έχουμε προεπιλέξει. Θεωρούμε την αγωγή απαραίτητη προκειμένου αυτός που επιθυμούμε να καθοδηγήσουμε να μπορέσει να ενταχθεί στις ομάδες ή στα σύνολα που κοινωνικά επιβάλλονται. Με άλλα λόγια, η αγωγή είναι μια διαδικασία που έχει ως σκοπό την τροποποίηση ενός συνόλου παραγόντων προς την επιθυμητή και α priori κοινωνικά προσδιορισμένη κατεύθυνση. Όσον αφορά τα παιδιά, με την λέξη αγωγή αναφερόμαστε στην αρχική ανατροφή και καθοδήγηση από τον οικογενειακό κύκλο, τη διαπαιδαγώγηση μέσω της σχολικής εμπειρίας και τη γαλούχηση από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον για την ομαλή ένταξη και λειτουργικότητά του. Η λειτουργικότητα προϋποθέτει σταθερή συναισθηματική κάλυψη του παιδιού, έτσι ώστε να μπορέσει να ανταπεξέλθει συμπεριφορικά και κοινωνικο-συναισθηματικά σε διάφορες προκλήσεις, όπως είναι η επίλυση καθημερινών προβλημάτων, η έκφραση κατάλληλων συναισθημάτων ανάλογα με την κατάσταση καθώς και η εκτίμηση των σκέψεων και πράξεων του ίδιου του παιδιού από αυτό.

Πιο αναλυτικά η αγωγή:

- Επιδιώκει την πλήρη εξέλιξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και την ενίσχυση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών.
- Προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία μεταξύ όλων των εθνών και όλων των φυλετικών και θρησκευτικών ομάδων.
- Εξοπλίζει τον άνθρωπο με όλα τα εφόδια που θα του εξασφαλίσουν την ευτυχία και την επιτυχία του στη ζωή και θα τον κάνουν ενεργό μέλος της κοινωνίας.

Για την αγωγή του αναπτυσσόμενου ανθρώπου σημαντικό ρόλο παίζουν:

- Η οικογένεια, οι επιδράσεις της οποίας έχουν θεμελιώδη σημασία για την ψυχή και το πνεύμα του παιδιού και αφήνουν βαθιά τη σφραγίδα τους στην προσωπικότητά του.
- Το σχολείο, που αποτελεί την κυριότερη λειτουργία του πνευματικού οργανισμού της ανθρωπότητας.
- Η κοινωνία, οι λειτουργίες της οποίας επηρεάζουν την αγωγή, τη συμπεριφορά και τη ζωή του ανθρώπου.
- Η Πολιτεία, που κατευθύνει τον προσανατολισμό και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης και καταρτίζει νόμους με τους οποίους ρυθμίζονται οι μεταξύ των πολιτών σχέσεις και εξασφαλίζονται οι κοινωνικές λειτουργίες.

Ο ρόλος του πατέρα στην αγωγή του παιδιού

Ο πατέρας ως ψυχολογική οντότητα μέσα στην οικογένεια ήταν σχεδόν ανύπαρκτος μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Η ψυχολογική πατρότητα ήταν ρόλος επιγενής και έκφραση του συζυγικού συναισθήματος. Ως μια πιθανή αιτία του παραμερισμού του ρόλου του πατέρα θεωρήθηκε η σχετικά περισσότερη ενασχόληση της μητέρας με το παιδί (Parke, 1995). Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες ολοένα και περισσότεροι ψυχολόγοι χαρακτηρίζουν το ρόλο του πατέρα στην κοινωνική, νοητική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού ιδιαίτερα σημαντικό, ακόμη και από τον πρώτο χρόνο ζωής του βρέφους (Nichols, 1993). Οι θεωρητικές προσεγγίσεις της ψυχανάλυσης υποστηρίζουν ότι τα πρωταρχικά αισθήματα της ασφάλειας που βιώνει το παιδί από τον γονέα «χτίζουν» τη μετέπειτα υγιή ψυχολογική ανάπτυξη του ενήλικα (Shaffer 2000). Επομένως, η ποιότητα της ψυχοσυναισθηματικής κάλυψης παίζει πρωταρχικό ρόλο στις οικογενειακές σχέσεις.

Στον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού η μητέρα χρειάζεται να προσφέρει τόσα πολλά στο παιδί ώστε κυριολεκτικά «αδειάζει» συναισθηματικά και χρειάζεται την επανατροφοδότηση από τον άντρα της. Αν η επανατροφοδότηση είναι ικανοποιητική τότε και μια δυνητικά «κακή» μητέρα μπορεί να αλλάξει και να δώσει περισσότερα στο παιδί της από όσα πήρε η ίδια όταν ήταν παιδί. Από το δεύτερο και, ακόμη περισσότερο, από τον τρίτο χρόνο, ο πατέρας θα μπει ως ισοδύναμο πρόσωπο στη δυάδα μητέρας – παιδιού και θα δημιουργήσει το οιδιπόδειο τρίγωνο.

Οι κυριότερες ταυτίσεις και προβολές του πατέρα προς το πρώτο παιδί και τη σύζυγο είναι:

- Ταύτιση με το παιδί του

Ο πατέρας ασυνείδητα παλινδρομεί συναισθηματικά και ταυτίζεται με το παιδί του. Αν η σχέση με τη μητέρα του ήταν καλή, τότε θα μπορέσει να προσφέρει πολλά στο παιδί και στη γυναίκα του. Η συναισθηματική αυτή προσφορά θα κάνει τη μητέρα ακόμα πιο καλή για το παιδί της. Έτσι όλα τα μέλη της οικογένειας είναι σε ένα κύκλο θετικών τροφοδοτήσεων μεταξύ τους.

Αν οι πρώτες του εμπειρίες με τη μητέρα του ήταν «κακές», θα ταυτίσει ασυνείδητα τη γυναίκα του με τη μητέρα του και θα αρχίσει να την θεωρεί «κακή» μητέρα για το παιδί του. Η έννοια του ασυνείδητου είναι σημαντική, διότι με την ταύτιση ο πατέρας βιώνει συναισθήματα από προηγούμενες εμπειρίες ως τωρινές, όμως δεν έχει επίγνωση ότι αυτή η κατάσταση είναι έργο του ασυνείδητου. Τα ασυνείδητα συναισθήματα επιθετικότητας προς τη μητέρα του θα στραφούν τώρα εναντίον της γυναίκας του και θα θελήσει όχι απλώς να

βοηθήσει στην ανατροφή του παιδιού, αλλά και να την αναλάβει ολοκληρωτικά υποκαθιστώντας τη γυναίκα του.

Αν όμως οι νευρωσικές του ανάγκες δεν είναι τόσο έντονες, η ταύτιση με το παιδί του που έχει «καλή» μητέρα, μπορεί να τον βοηθήσει να θεραπεύσει μερικά από τα προβλήματα που είχε με τη δική του μητέρα. Είναι μια δεύτερη ευκαιρία να ξαναζήσει τη νηπιακή του ηλικία με «καλύτερη» μητέρα και να βελτιωθεί μέσα του η εικόνα της.

- Ταύτιση του παιδιού με τον αδελφό ή την αδελφή του πατέρα

Ο πατέρας μπορεί να ταυτίσει ασυνείδητα το παιδί του με τον αδελφό ή την αδελφή του που ήρθε μετά από αυτόν και τον εκθρόνισε από την προνομιακή σχέση που είχε με τη μητέρα του. Μπορεί να νιώσει έντονη ζήλια για το γεγονός ότι το παιδί του «κλέβει» την αποκλειστική φροντίδα της γυναίκα του που την ταυτίζει με τη μητέρα του και να ενεργοποιήσει επιθετικά συναισθήματα προς τη γυναίκα ή το παιδί του, τα οποία μπορεί να εκδηλωθούν με ανοιχτή επιθετικότητα, απαιτητικότητα ή αδιαφορία.

- Ταύτιση του παιδιού του με τον πατέρα του

Ο πατέρας ξαναζεί το οιδιπόδειο τρίγωνο της παιδικής του ηλικίας και ταυτίζει το παιδί με τον πατέρα του ο οποίος είχε έντονη σχέση με τη μητέρα του, από την οποία σχέση ένιωθε αποκλεισμένος. Αυτή η αναβίωση ενεργοποιεί μέσα του όλη την ποικιλία των συναισθημάτων της οιδιπόδειου περιόδου, επιθετικότητα προς το παιδί (πατέρα), επιθετικότητα προς τη γυναίκα του (μητέρα), υπερβολική σεξουαλικότητα ή αντίθετα σεξουαλική αδιαφορία προς τη γυναίκα του, εξωσυσζυγική σχέση ή εμφανή ζηλότυπη συμπεριφορά προς τη σύζυγο και ανταγωνιστική προς το παιδί.

- Ταύτιση του πατέρα με τον πατέρα του:

Αυτή είναι και η συχνότερη ταύτιση, όταν ο πατέρας νιώθει και φέρεται προς το παιδί του όπως έχει εγγράψει μέσα του ασυνείδητα τη συμπεριφορά του δικού του πατέρα προς αυτόν κατά τις διαδοχικές αναπτυξιακές του φάσεις. Έτσι το παιδί του περνά τις διάφορες αναπτυξιακές φάσεις της παιδικής ηλικίας και ξαναζωντανεύει ασυνείδητα τις παρόμοιες φάσεις της δικής του παιδικής ηλικίας με τα θετικά και τα αρνητικά τους στοιχεία. Αν υπερτερούν τα θετικά στοιχεία ο πατέρας γίνεται καλός πατέρας και σύζυγος, έχει θετική επίδραση στη γυναίκα και στο παιδί του και δημιουργεί μια καλή οικογενειακή ατμόσφαιρα. Αν υπερिशύουν τα αρνητικά στοιχεία, οδηγούν τον πατέρα σε μεγαλύτερη ή μικρότερη απόρριψη του παιδιού του ή σε επιδείνωση της σχέσης του με τη γυναίκα του.

Ναρκισσιστικές ανάγκες του πατέρα, όπως η υπερβολική ανάγκη για θαυμασμό, προβάλλονται στο παιδί του, και μπορεί να ικανοποιηθούν ή να ματαιωθούν. Για παράδειγμα, ο πατέρας μπορεί να αισθάνεται άσχημος, μη αγαπητός, και αν το παιδί είναι

όμορφο, αξιαγάπητο, τότε αισθάνεται ευτυχισμένος γιατί μέσω του παιδιού του ικανοποιεί αυτές τις ανάγκες για τον εαυτό του. Αυτό θα γίνει ακόμα εντονότερο αργότερα όταν το παιδί θα γίνει φορέας όλων των ανικανοποίητων αναγκών του πατέρα. Αν πετύχει, ο πατέρας θα είναι ευτυχής όχι μόνο για το παιδί του αλλά και για τον εαυτό του, γιατί θα έχει ικανοποιήσει μέσω του παιδιού του τις δικές του ναρκισσιστικές ανάγκες, οι οποίες συμβάλλουν στη δημιουργία υπερβολικής αυτοεκτίμησης και στην εικόνα του πατέρα για τον εαυτό του ότι είναι πλέον ιδιαίτερα ξεχωριστός και άξιος θαυμασμού.

Αντίστοιχα, ο πατέρας μπορεί να προβάλλει στο παιδί του ανεπιθύμητα στοιχεία της δικής του προσωπικότητας και μέσω της προβλητικής αυτής ταύτισης να απορρίπτει το παιδί του. Το παιδί τότε θα μεγαλώσει ενδοβάλλοντας, δηλαδή θα αφομοιώσει ασυνείδητα, την εικόνα που έχει ο πατέρας του για αυτό και θα σχηματίσει μια εικόνα του εαυτού του που θα χαρακτηρίζεται από χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Μια άλλη σημαντική και συχνή διαταραχή της σχέσης πατέρα – παιδιού συμβαίνει όταν ο πατέρας δεν καλύπτεται συναισθηματικά από τη σύζυγό του και στρέφεται προς το παιδί για να καλύψει τις ανάγκες του αυτές ιδιαίτερα στην περίπτωση που είναι κορίτσι. Τότε ουσιαστικά «νυμφεύεται» το κορίτσι του, προσκολλάται επάνω του και γίνεται σαφώς αποπλανητικός μαζί του. Αυτό φορτίζει πολύ έντονα τόσο το κορίτσι όσο και τη μητέρα, η οποία αισθάνεται αποκλεισμένη από τη σχέση αυτή. Παράλληλα, η προσκόλληση του πατέρα στην κόρη του δημιουργεί φοβερές περιπλοκές στην ομαλή εξέλιξη και λύση του οιδιπόδειου συμπλέγματος, γιατί ο πατέρας δεν επιτρέπει ουσιαστικά στην κόρη του να προχωρήσει πέρα από αυτόν. Δεν βλέπει την κόρη του σαν ανεξάρτητη οντότητα, αλλά τη χρησιμοποιεί σαν αντικείμενο για τις ανικανοποίητες συναισθηματικές του ανάγκες. Αν αυτό μεταφερθεί και στο σεξουαλικό τομέα, δημιουργεί φοβερές εντάσεις με αποτέλεσμα σε μερικές περιπτώσεις την αιμομιξία.

Είναι κατανοητό ότι η χαμηλή ποιότητα της συζυγικής συμβίωσης υπονομεύει τη γονεϊκή εμπλοκή στην ανάπτυξη του παιδιού. (Lamb, 1997). Αντίθετα, η ικανοποίηση του πατέρα από το γάμο του αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία πιο ασφαλούς σχέσης μεταξύ πατέρα και κόρης (Goldberg and Easterbrooks, 1984). Συμπερασματικά, το είδος της συζυγικής σχέσης επηρεάζει τη σχέση με το παιδί (McLeod, 2003).

Η γέννηση του δεύτερου και των επόμενων παιδιών δεν έχει για την οικογένεια την ίδια σημασία που έχει η γέννηση του πρώτου. Επηρεάζουν όμως κι αυτά σημαντικά την οικογενειακή ισορροπία. Το φύλο του παιδιού μπορεί να αποτελέσει έναν παράγοντα. Αν ο πατέρας ήθελε αγόρι και το πρώτο παιδί ήταν κορίτσι, είναι πιθανό να μετακινήσει την κύρια συναισθηματική επένδυση από το ένα παιδί στο άλλο. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και στη

μητέρα. Αν η μητέρα είχε δημιουργήσει στενό δεσμό με το πρώτο παιδί ο οποίος απέκλειε τον πατέρα, τότε ο τελευταίος μπορεί να προσκολληθεί στο δεύτερο παιδί για να αποκτήσει κι αυτός το δικό του αντικείμενο. Έτσι, οι κρυφές συμμαχίες μέσα στην οικογένεια ανακατατάσσονται. Έρευνες επισημαίνουν τον ρόλο του πατέρα στην ανάπτυξη της εικόνας και του φύλου ιδιαίτερα στα αγόρια (Bronstein, 1988).

Όταν ο κάθε γονέας έχει από ένα παιδί στη σφαίρα επιρροής του, οι εκλεκτικές αυτές συμμαχίες προκαλούν έντονα προβλήματα ενοχών, επιθετικότητας ή κατάθλιψης, καθώς τα παιδιά χρειάζεται να έχουν καλή σχέση και με τους δύο γονείς. Αν η μητέρα έχει «εγκλωβίσει» την κόρη της σαν δικό της αντικείμενο, τότε στην οιδιπόδεια φάση η κόρη δεν μπορεί να μεταφέρει μερικά από τα συναισθήματα της προς τον πατέρα της, γιατί η μητέρα την κρατά «φυλακισμένη» στην υπερπροστατευτική της αγάπη. Η κόρη νιώθει μεγαλύτερη ενοχή για τα ερωτικά της συναισθήματα προς τον πατέρα και καταπιεσμένη επιθετικότητα προς τη μητέρα.

Αν, πάλι, η μητέρα έχει διαλέξει το γιο σαν το δικό της αντικείμενο αγάπης, ο γιος θα αισθανθεί περισσότερο ένοχος στην οιδιπόδεια φάση, με εντονότερο άγχος τιμωρίας από τον πατέρα. Το φυσιολογικό άγχος ευνουχισμού του αγοριού αυτής της ηλικίας γίνεται εντονότατο και πιο πραγματικό, γιατί συνήθως ο πατέρας αντιδρά επιθετικά σε μια τέτοια κατάσταση και η επιθετικότητά του στρέφεται όχι πάντα προς την απορριπτική σύζυγο αλλά προς το γιο που του κλέβει την αγάπη της γυναίκας του. Και στις δυο οιδιπόδειες φάσεις που αφορούν τα αγόρια και τα κορίτσια κυριαρχούν τα αισθήματα της εχθρότητας και του ανταγωνισμού προς τον γονέα του ίδιου φύλου (Brannon, 2008).

Μια συχνή περίπτωση που οδηγεί σε έντονα προβλήματα είναι η περίπτωση όπου η σχέση μητέρας – κόρης ήταν «ελαττωματική» από τον πρώτο χρόνο. Όπως αναφέρει και ο Winnicot, μια «αρκετά καλή μητέρα» κατά τον πρώτο χρόνο ζωής του παιδιού ανταποκρίνεται στις ανάγκες του χωρίς όμως να εξαναγκάζει τον εαυτό της με το να παρέχει υπερβολική προστασία (McLeod, 2003). Εάν η μητέρα δεν έδωσε στην κόρη τα απαραίτητα συναισθηματικά εφόδια η κόρη δημιούργησε μια ναρκισσιστική διαταραχή της προσωπικότητας. Σύμφωνα με το Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο των Ψυχικών Διαταραχών DSM -IV –TR, αυτό το είδος διαταραχής προσωπικότητας χαρακτηρίζεται από έντονες ιδέες έπαρσης και ικανότητας. Το άτομο επιζητά την αυτοβεβαίωση μέσω των άλλων, δημιουργώντας μια φανταστική εικόνα ανυπέβλητης επιτυχίας και ικανότητας με πολλά στοιχεία αλαζονείας. Αυτές οι ιδέες δημιουργούνται ασυνείδητα και, στην πραγματικότητα, υποδεικνύουν χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Η γέννηση ενός δεύτερου παιδιού, πιθανόν αρσενικού, επιτείνει την συναισθηματική αποστέρηση της κόρης που στρέφεται προς τον πατέρα της και δημιουργεί συμμαχία μαζί του για να έχει κι αυτή έναν αποκλειστικό δεσμό αγάπης. Στην οιδιπόδεια όμως φάση τα εμφανιζόμενα ερωτικά στοιχεία του δεσμού προς τον πατέρα θα προκαλέσουν εντονότερες ενοχές και φόβους εκδίκησης εκ μέρους της μητέρας, η οποία πραγματικά μπορεί να εκδηλώσει επιθετικότητα προς την κόρη της.

Αυτός όμως που δέχεται το εντονότερο τραύμα σε αυτήν τη φάση της οικογενειακής ζωής είναι το πρώτο παιδί που εκθρονίζεται από τη μοναδική σχέση που είχε στην οικογένεια. Το ναρκισσιστικό αυτό πλήγμα που δέχεται συνεπάγεται πρόσκαιρες ή μόνιμες διαταραχές στην πλειοψηφία των πρώτων παιδιών. Εκτός από τη ζήλια, η γέννηση του δεύτερου παιδιού προκαλεί ανακατατάξεις στις εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις του πρώτου προς τους γονείς του με τη μορφή επιθετικότητας ή προσκόλλησης στον έναν από τους δύο, καθώς προσπαθεί να δημιουργήσει συμμαχίες για την αντιμετώπιση του «εισβολέα».

Η γέννηση τρίτου ή και περισσότερων παιδιών προκαλεί περαιτέρω ανακατατάξεις στο οικογενειακό σχήμα αλλά δεν έχει συνήθως τη βαρύτητα που έχει ο ερχομός του πρώτου παιδιού για τους γονείς και η γέννηση του δεύτερου παιδιού για το πρωτότοκο. Τα πρώτα αυτά χρόνια της οικογενειακής ζωής αποτελούν και τα πιο κρίσιμα για την ανάπτυξη των παιδιών. Οι τρόποι και οι μορφές συναισθηματικών συναλλαγών που αναπτύσσονται σε αυτήν την περίοδο καθορίζουν πλέον αποφασιστικά την πορεία της οικογένειας στα επόμενα στάδιά της.

Βιβλιογραφία

1. Blos, P. (1967), *Les adolescence, Essais de psychanalyse*, Stock, Paris
2. Brannon, L. (2008), *Gender: Psychological Perspectives*, (5th edition), Pearson
3. Bronstein and G. P. Cowan, (Eds.) (1988), *Fatherhood today: Men's changing role in the family*, (pp. 107-124), New York: Wiley
4. ERIKSON, E. H. (1972), *Adolescence et crise*, Flammarion, Paris
5. FREUD, A. (1949), *Le moi et mecanismes de defense*, P.U.F., Paris
6. Goldberg, W. A. and Easterbrooks, M. A. (1984), *The role of marital quality in toddler development*, *Developmental Psychology*, 20, 504-514
7. HAIM, A. (1970), *Les suicides d' adolescents*, Payot, Paris
8. Lamb, M. E. (1997), *The role of the father in child development* (3rd ed.), New York: Wiley
9. MALE, P. (1982), *La crise juvenile*, Payot, Paris
10. McLeod, J. (2003), *An introduction to counselling*, 3rd edition, Open University Press
11. Nichols, M. R. (1993), *Parental perspectives on the childbirth experience*, *Maternal-Child Nursing Journal*, 21, 99-108
12. Parke, R. D. (1995), *Fathers and families*, In M. Bonstein (Ed.), *Handbook of parenting* (Vol 13, pp. 27-63), Hillsdale, NJ: Erlbaum
13. Shaffer, D. R. (2000), *Social and Personality development* (4th edition), Wadsworth
14. Γεώργας, Δ. (1997), *Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας, στο Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΟΠ, Αθήνα
15. ΓΙΩΣΑΦΑΤ, Μ. (1985), *Καμικάζι, στο Έφηβος και Οικογένεια*, Εστία, Αθήνα
16. Μουσούρου, Λ. (1988), *Οικογένεια και παιδί στην Αθήνα*, Αθήνα: Εστία
17. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Π., ΜΠΟΤΟΝΑΚΗΣ, Γ. (1974), *Συναισθηματικές σχέσεις δασκάλων και εφήβων*, *Ιπποκράτης*, 3